

**YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARININ AKTİF
KALİTESİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ İÇİN
PANEL VERİ ANALİZİ UYGULAMASI**

Kemal TAYSI*

Ersan ÖZGÜR**

ÖZ

Bankaların varlık kalitesi, hem üstlendikleri risk bakımından hem de gelir sağlama işlevi açısından önemli kabul edilmektedir. Bankaların finansal varlıklarının toplam varlıkları içerisindeki payı aktif kalitesini gösteren bir orandır. Ülke ekonomisine etkileri dolayısıyla bankaların aktif kalitesinin bilinmesi ve özellikle aktif kalitesine etki eden faktörlerin tespit edilmesi gerekli görülmektedir.

Bu çalışmada, toplam aktifler yönünden %22,8 paya sahip olan yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesine etki eden faktörler, panel veri analizi ile tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, 2009-2019 yılları arasında 11 yıllık döneme ilişkin veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde, Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar oranı bağımlı değişken olarak, Toplam Kredilerin/Toplam Varlıklar, Toplam Krediler / Toplam Mevduat, Donuk Alacaklar / Toplam Krediler, Duran Varlıklar / Toplam Varlıklar ve Tüketici Kredileri / Toplam Krediler oranı ise bağımsız değişken olarak değerlendirilmiştir. Uygulanan panel veri analizi ile Toplam Krediler / Toplam Varlıklar oranında meydana gelen 1 birimlik artışın Net Finansal Varlıklar / Toplam Varlıklar oranında 0.63 birim azalışa ve Donuk Alacaklar / Toplam Krediler oranında meydana gelen 1 birimlik artışın ise Net Finansal Varlıklar / Toplam Varlıklar oranında 0.34 birim azalışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Yabancı Sermayeli Bankalar, Aktif Kalitesi, Panel Veri Analizi.

Jel Kodları: C23, G21.

Atf Önerisi /Cited as (APA): Taysı, K. & Özgür, E. (2022). Yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesine etki eden faktörlerin belirlenmesi için panel veri analizi uygulaması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (61), 175-198*. DOI: 10.18070/erciyesiibd.988028.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, kemaltaysi@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7903-0445>

** Dr, TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu, ersanozgur@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-6165-4556>

Geliş/Received: 28.08.2021

Kabul/Accepted: 08.11.2021

APPLICATION OF PANEL DATA ANALYSIS TO DETERMINE THE FACTORS AFFECTING THE ACTIVE QUALITY OF FOREIGN CAPITAL DEPOSIT BANKS

ABSTRACT

The quality of bank assets is seen as important in terms of both risk and income generation. The share of banks' financial assets in their total assets is a ratio showing the asset quality. Due to its effects on the national economy, it is necessary to know the asset quality of banks and to determine the factors that affect the asset quality.

In this study, it is aimed to determine the factors affecting the asset quality of foreign capital deposit banks, by panel data analysis, which have a 22.8% share in terms of total assets. In the study, panel data analysis was carried out using the data for the 11-year period between 2009-2019. In the analysis, the ratio of Financial Assets (Net) / Total Assets is considered as the dependent variable, while the ratio of Total Loans / Total Assets, Total Loans / Total Deposits, Non-performing Loans / Total Loans, Fixed Assets / Total Assets and Consumer Loans / Total Loans is the independent variable. With the panel data analysis applied, the 1% increase in the Total Loans / Total Assets ratio decreased by 0.63% in the Net Financial Assets / Total Assets ratio, and the 1% increase in the Non-Performing Receivables / Total Loans ratio resulted in the Net Financial Assets / Total Assets ratio as %. It was concluded that it caused a decrease of 0.34 percent.

Keywords: Foreign Capital Banks, Asset Quality, Panel Data Analysis.

Jel Codes: C23, G21.

GİRİŞ

Genel ekonomik işleyişi canlandırmak için hükümetler merkez bankaları ve diğer kamu kaynakları kullanılarak ekonomik faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Tasarruf miktarları kısıt olan ülke ekonomilerinde kısıt kaynakların etkin bir şekilde dağılımının sağlanması önemli görülmektedir. Bu yönde, kaynakların dağılımının etkinliğinin sağlanması için doğru mekanizmaların kurulması gerekmektedir. Özellikle, finansal sistemin %85'ini oluşturan bankaların aktif kalitesi mevcut kaynaklarının dağılımının etkin bir şekilde sağlanıp sağlanmadığını gösteren önemli bir ölçüdür. Türk bankacılık sektöründe krediler üç grupta takip edilmektedir. Birinci gruptaki krediler, halen ödemelerinde herhangi bir sorun olmayan, ikinci grup krediler ödemelerinde sorun yaşanan veya sorun yaşanması, bulunduğu sektör veya ekonomik konjonktür ile ilgili olan ve gecikmeli ödeme yapılan krediler ve son olarak üçüncü grup krediler de ödemesi 90 günden fazla geciken krediler şeklindedir (Yılmaz, 2020).

Bankacılık sektöründe kredilerin aktif toplamına oranı bankaların aktifleri içinde -finansal aracılık fonksiyonu göstergelerinden biri olan- kredilerin sahip olduğu payı ifade etmektedir. Aktif kalitesi oranı kredi toplamının mevduat toplamına oranlanması ile hesaplanmaktadır ve bu oran bankanın temel işlevi olan kredi vermeyi, ne düzeyde ifa ettiğini diğer bir ifadeyle yeterince yerine getirip getirmediğinin ölçülebilmesinde kullanılmaktadır. Kredilerin mevduatla karşılanma

düzeyini gösteren mevduatın krediye dönüşüm oranı yüksek olduğu ölçüde mevduattan krediye dönüşüm de aynı ölçüde yüksektir. Bu oranın 1'den büyük olması, kredilerin finansmanında mevduatlar dışında başka kaynaklardan da kullanıldığını göstermektedir (Emir ve Atukalp, 2018, s.588-591).

Aktif kalitesi analizi açısından bankaların aktiflerinde yer alan menkul değerler cüzdanı kalemi de önem taşımaktadır. Bu kalem bankaların açık pozisyonları nedeniyle karlılıklarını arttırabilecek olması bakımından önemli görülmektedir. Yılsununda bankalar portföylerindeki bonoların satılması suretiyle karlılıklarını arttırabilmektedirler. Bu nedenle, menkul değerler cüzdanı kalemi bazı zamanlarda bilanço makyajlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu nedenle, menkul değerler cüzdanı analizi de kredi analizi gibi son yıllarda önem kazanmış bir analiz türüdür (Gökmen, 2007, s.77-78).

Türkiye Bankalar Birliği (TBB), bankacılık sistemi aktif kalitesini analiz ederken çeşitli oranlardan yararlanmaktadır. Bu oranlardan bazıları; Toplam Kredi ve Alacaklar / Toplam Aktif (TKA/TA), Takipteki Krediler / Toplam Kredi ve Alacaklar (TK/TKA) ve Finansal Varlıklar / Toplam Aktifler (FV/TA) şeklindedir (Dursun ve Bozkır, 2018, s.244-245).

Bir bankanın aktif kalitesinin bozulması her zaman olmasa da bazen bankanın iflas etmesi için yeterli olabilmektedir. Bunun en önemli nedeni bozulan aktif kalitesi sebebiyle mevduat sahiplerinin paralarını geri almak üzere bankaya hücum etmesi ve bu durumun da bankayı zor duruma düşürmesidir. Bankaların sorun dereceleri belirlenirken aktif kalitesi, likidite yeterliliği, kârlılık düzeyi, sermaye yeterliliği ve yönetim kalitesi gibi faktörler dikkate alınmaktadır (Navruz, 2019, s.411-112).

Ekonominin büyümesi ve gelişmesini sağlayan en önemli aktörlerden biri bankacılık sektörüdür. Bankalar, ülkede sermaye birikimi sağlanması, işletmelerin büyümesi ve ekonomik refahın artması bakımından ekonomide oldukça önemli bir görev üstlenmektedir. Karlı ve güçlü bir bankacılık sistemi ülkedeki finansal istikrarın sağlanmasında önderlik eder ve ekonominin makro ekonomik şoklara karşı daha dayanıklı olmasını sağlar (Taşkın, 2011, s.289). Ülkemizde özellikle 1980'lerden sonra liberal ekonomik politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte sermaye akımlarını kontrol altında tutmaya yönelik çalışmalar terk edildiğinden finans sektörünün kapıları dış dünyaya açılmıştır. Böylece –yabancı sermayeye sağlanan teşviklerin de etkisiyle - 1980 sonrasında Türk bankacılık sistemine yabancı bankaların girişi hızlanmıştır (Koyuncu ve Şahan, 2011, s.259-260). Türk bankacılık sektöründe yabancı bankaların varlık payının artış göstermesi, yabancı sermayeli bankaların finansal sistem içindeki yeri ve genel ekonomiye etkisi yönünden aktif kalitesi hakkında araştırma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, Türk bankacılık sektöründe payı hızla artmakta olan yabancı bankaların aktif kalitesine etki eden faktörlerin tespit edilmesidir.

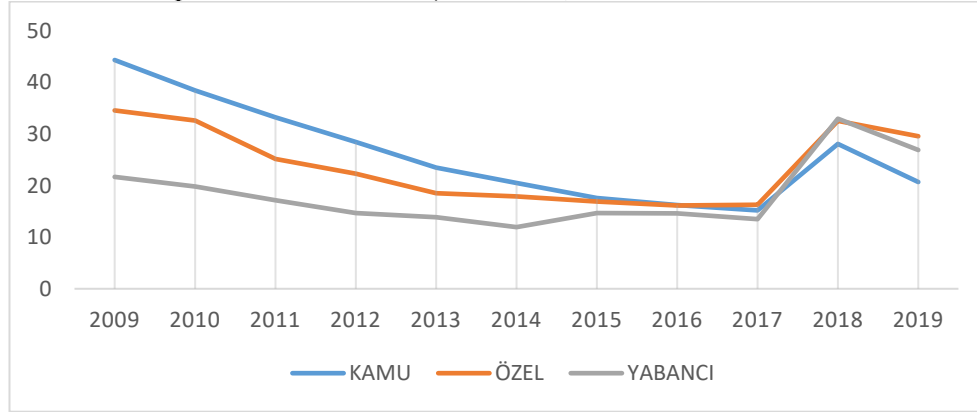
Bu çalışmada, yabancı sermayeli bankaların aktif kalitesi hakkında bilgi edinmek üzere öncelikle kamu sermayeli ve özel sermayeli bankalar ile karşılaştırmalı olarak mevduat bankalarının 2009-2019 dönemini kapsayan aktif kalitesine ilişkin finansal rasyoları paylaşılacak, daha sonra uygulama konusu ile ilgili literatür bilgisine yer verilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın amacı, yöntemi ve modeli hakkında bilgiler verilecektir. Son olarak araştırmanın uygulaması gerçekleştirilerek sonuç ve değerlendirmede bulunulacaktır.

I.BANKACILIK SEKTÖRÜ AKTİF KALİTESİ

Bankanın aktif yapısının kalitesi; faaliyetinin devamlılığı, sektördeki yeri, rekabete ne ölçüde uyum sağlayabileceği, kaynaklarını ne derece etkin ve verimli kullandığının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bankanın aktif yapısının tespit edilmesinde bir takım gelişmelerin incelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede; aktiflerin bir önceki döneme göre gelişimi, menkul değerler cüzdanının gelişimi, kullanılan toplam kredilerin çeşitliliği, vade bazında dağılımı ve gelişim seyri, kredilerin sektörel dağılımı, kredi faiz politikası gibi unsurların incelenmesi gerekmektedir (Ayvalı, 2015, s. 10).

Aktif kalitesi ile ilgili olarak Türkiye’de kamu, özel ve yabancı sermayeli, mevduat bankalarının; net finansal varlıkların toplam varlıklara oranı, kredilerin aktif toplamına oranı, kredilerin mevduat toplamına oranı ve donuk alacakların kredi toplamına oranı aşağıdaki grafiklerle gösterilmektedir.

Grafik 1: Sermayesi Yönünden Mevduat Bankaları Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar Oranı (2009-2019)

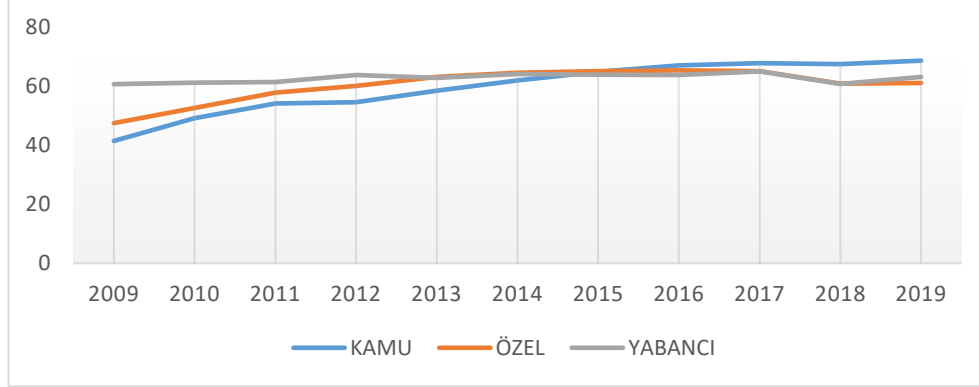
Kaynak: Çalışmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur.

Veri Kaynağı: Türkiye Bankalar Birliği [TBB], Seçilmiş Rasyolar, 2020

2009-2019 yılları arası Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar Oranı gelişimi incelendiğinde, oranın 2009-2015 yılları arası düşüş gösterirken 2017 yılında artış kaydettiği görülmektedir. Sermayeleri bakımından bankalar yönünden değerlendirildiğinde kamu sermayeli bankalarının en düşük orana sahip olduğu,

yabancı sermayeli bankaların 2019 yılı itibariyle %26,9 seviyesinde olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Sermayesi Yönünden Mevduat Bankaları Kredilerin Aktif Toplamına Oranı (2009-2019)

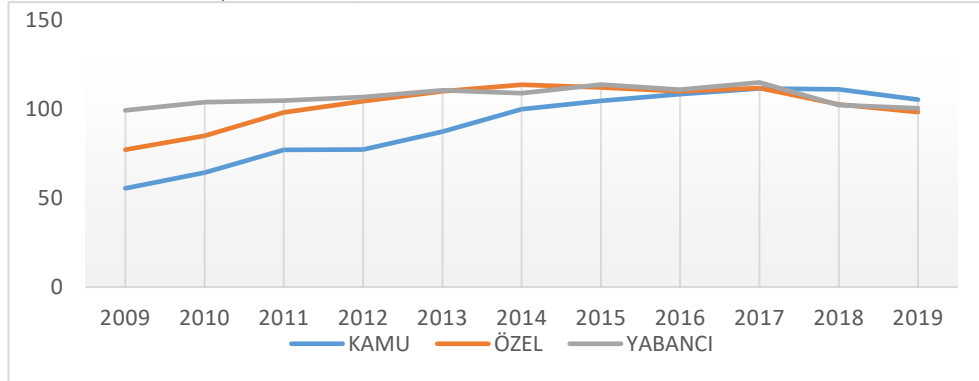

Kaynak: Çalışmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur.

Veri Kaynağı: TBB, Seçilmiş Rasyolar, 2020

Grafik 2 incelendiğinde, analiz kapsamı olan 2009-2019 yılları arasında Kredilerin Aktif Toplamına Oranı'nda trendin sürekli artış şeklinde olduğu ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında kredi/toplam aktif oranının %63,2 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Grafik 3: Sermayesi Yönünden Mevduat Bankaları Kredilerin Mevduat Toplamına Oranı (2009-2019)

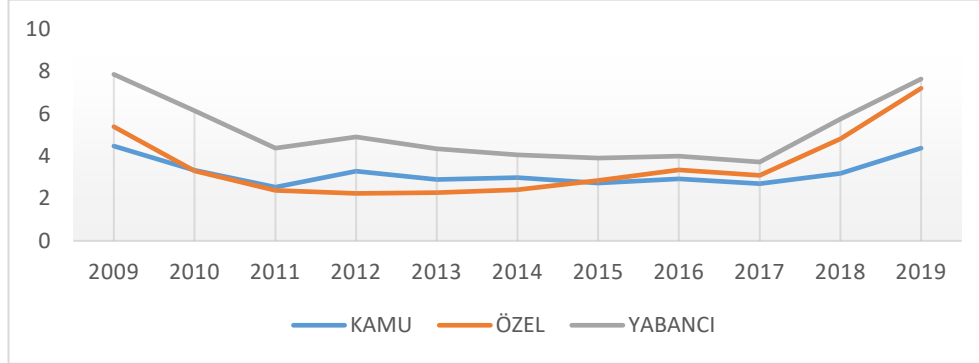

Kaynak: Çalışmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur.

Veri Kaynağı: TBB, Seçilmiş Rasyolar, 2020

Grafik 3 incelendiğinde krediler / mevduat toplamı oranının 2009-2019 yılları arasında genel olarak yükseliş eğiliminde olduğu ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında bu oranın %100,4 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Grafik 4: Sermayesi Yönünden Mevduat Bankaları Donuk Alacakların Kredi Toplamına Oranı (2009-2019)

Kaynak: Çalışmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur.

Veri Kaynağı: TBB, Seçilmiş Rasyolar, 2020

Grafik 4 incelendiğinde donuk alacaklar / toplam krediler oranının 2009-2019 yılları arasında yıllar itibariyle değişkenlik göstermekle birlikte yabancı sermayeli mevduat bankalarının bütün yıllarda diğer grup bankalara göre daha yüksek düzeyde seyrettiği ve 2019 yılında %7,6 oranına ulaştığı görülmektedir.

II. LİTERATÜR TARAMASI

Türk bankacılık sektörünün oran analizi yöntemiyle incelendiği Gökmen (2007) çalışmasında, sektörün yeterli düzeyde sermaye sağlayamadığı, gereği kadar önemsenmediğinden ve düşük yönetim kalitesinden dolayı aktif kalitesinin bozulmuş olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca mali yapısındaki bozulmaların bankacılık sektörünü daha kırılgan bir hale getirdiği ve böylece sektörün en küçük finansal şoklara karşı dahi korunmasız hale geldiği çalışmadan elde edilen diğer sonuçlar arasındadır.

Finansal performansları açısından Türk bankacılık sektöründe yer alan yerli ve yabancı bankaların karşılaştırıldığı Ata (2009) çalışmasında, sektöre yabancı sermaye girişinin bankaların performansları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada örnekleme oluşturan yerli ve yabancı bankaların 2002-2007 dönemine ait verilere karlılık, risk, likidite ve etkinlik faktörleri göz önünde bulundurularak çok değişkenli lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda incelenen performans göstergeleri itibariyle yerli bankaların yabancı bankalara oranla daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankaların 1995-2009 yıllarını kapsayan döneminin incelendiği Taşkın (2011) çalışmasında, ticari bankaların performanslarını etkileyen içsel ve dışsal faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yöntem olarak panel veri analizinin tercih edildiği çalışmada, performans ölçütü olarak aktif karlılık, net faiz marjı ve özkaynak karlılığı kullanılmıştır ve çalışma 1995-2009 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular itibariyle ticari

bankaların performanslarının daha çok mikro değişkenlerden etkilendiği ve makroekonomik faktörlerin bağımlı değişkenler üzerinde anlamlı düzeyde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ekonominin genel olarak istikrarlı durumda olmamasının banka performansını etkilediği değerlendirilmektedir.

Türk bankacılık sektörünün 2007-2013 yıllarını kapsayan döneminin krediler, sorunlu krediler, bilanço ve gelir tablosu kalemlerinin oran analizi yöntemiyle incelendiği Selimler (2015) çalışmasında, takipteki kredilerin bankaların karlılık, likidite, sermaye yeterliliği ve aktif kalitesi oranlarını etkilediği, bankaların kaynaklarını donuk alacaklara bağlamasının kaynak ve kredi maliyetlerini etkilediği ve bankaların bunları tahsil etmesine yönelik faaliyetlerini arttırmasının ise hem bireysel hem de ticari müşterilerin bankalarla daha sonraki ilişkilerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Elde edilen çalışma bulgularına göre kredilerin kullanılma süreci kadar firmaların analiz ve istihbarat aşamasına da önem vermesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat, kalkınma ve yatırım bankalarının 2005-2014 yıllarını kapsayan dönemlerinin oran analizi yöntemiyle incelendiği Pehlivan (2015) çalışmasında, kamusal sermayeli bankaların özkaynak kârlılığı oranında, kalkınma ve yatırım bankalarının aktif karlılığı ve şube verimliliği oranlarında verimliliklerinin yüksek olduğu, personel verimliliğinde ise tüm bankaların (mevduat, kalkınma ve yatırım bankaları) yüksek verimliliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada bankaların verimliliklerini arttırabilmeleri için, özkaynak ve aktif kalitesinin iyileştirilmesi gerektiği, operasyonel maliyetler ve yabancı kaynak maliyetlerinin düşürülmesi gerektiği, net faiz ve faiz dışı gelirlerin arttırılması gerektiği ve ürün ve hizmet çeşitliliğine gidilerek bankacılık hizmet gelirleri arttırılırken, kaynakların optimal düzeyde kullanılması ve harcamalarda etkinliğin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Ayvalı (2015) çalışmasında, VAR Modeli Analizi yöntemiyle bankaların aktif yapısı kalitesinin banka başarısı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türk Bankacılık sektöründe banka başarısızlığında aktif kalitesinin rolü, aktif kalitesinde de krediler ve menkul değerlerin rolünün oldukça büyük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde 2009-2013 yılları arasında faaliyet gösteren ticari bankaların performanslarının incelendiği Altay ve Olkan (2015) çalışmasında, örnekleme oluşturan dokuz bankaya likidite, aktif yapısı, aktif kalitesi, büyüme, verimlilik, kaldıraç, sermaye yeterlilik, döviz pozisyonu ve karlılık gibi çeşitli analizler uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre genel olarak, büyük ölçekli bankaların en iyi performans değerlerine sahip olduğu, şube ve yerel banka kıyaslamasında ise şube bankaların performansının yerel bankalara göre daha iyi olduğu tespit edilmiştir.

Emir ve Altukalp (2018) çalışmasında, Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2003-2016 yıllarını kapsayan dönemi aktif kalitesi

ve karlılık ilişkisi bakımından oran analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma bulgularına göre, incelenen dönemin ilk yıllarında kredilerin toplam aktife ve mevduata oranının arttığı, küresel krizin etkisiyle azalan oranların takip eden yıllarda tekrar artış gösterdiği, takipteki kredilerin kredi toplamına oranında ise dönem boyunca azalış söz konusu olduğu, küresel krizin etkisiyle takipteki kredilerin oranında da hissedilir düzeyde artış gerçekleştiği, küresel krizin bankaların kârlılık oranlarını etkileyerek azalmasına neden olduğu, 2009 yılında artan kârlılığın ise devam eden yıllarda azaldığı tespit edilmiştir.

Dursun ve Bozkır (2018) çalışmasında; Türkiye Bankalar Birliği tarafından açıklanan 2017 yılı verilerine göre aktif büyüklüklerine göre bankalar sıralamasında ilk onda yer alan ticari bankaların 2013-2017 dönemi aktif kalitesi TOPSIS yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre ticari bankaların, aktif büyüklüğü içerisindeki toplam krediler ile takipteki krediler oranlarının düşürülmesi ve kredi riskini düşük tutmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ariffa ve Shawtari (2019) çalışmasında; Malezya'daki bankacılık sektöründeki (geleneksel ve İslami) banka grupları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Dinamik panel veri “genelleştirilmiş moment yöntemi” (GMM) kullanılan çalışmada, konvansiyonel bankaların İslami iştiraklerinin, bağımsız İslami bankalardan ve kendi bağlı olduğu geleneksel bankalardan daha iyi performans gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada elde edilen diğer bulgular, İslami iştiraklerin finansman gelirleri açısından diğer bankalara göre daha istikrarlı olduğunu, bağımsız bankaların ise hem İslami iştiraklere hem de konvansiyonel bankalara kıyasla daha düşük aktif kalitesine sahip olduğunu göstermektedir.

Kadıoğlu, Telçeken ve Öcal (2017) çalışmasında, tahsili gecikmiş alacakların bankaların kârlılığını etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Çalışmada, 2005 yılı 1. çeyreği ile 2016 yılı 3. çeyreği arasındaki dönemde Türkiye'de 55 bankaya ait 1809 gözlemi içeren üç aylık veri setine panel regresyon yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular itibarıyla, özkaynak kârlılığı ve aktif kârlılığı ile takipteki krediler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, takipteki krediler ne kadar yüksek (yani varlık kalitesi ne kadar düşük) ise, özsermaye getirisi ve varlık getirisi de o kadar düşük olmaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Obioma ve Onyebueke (2018) çalışmasında, Nijerya bankalarının aktif kalitesi performansında para politikasının rolü araştırılmıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak en küçük kareler (OLS) ve birim kök (Augmented Dickey Fuller) testi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, para politikasının etkin bir şekilde kullanıldığında bankaların faaliyetleri ve portföyleri, özellikle de portföy performansları üzerinde etkili olabileceğine ilişkin parasalcı teoriyi desteklemektedir. Ayrıca çalışmada para politikası araçlarının banka performansı

üzerinde gözlemlenen etkisinin araca duyarlı olduğu da tespit edilen bulgular arasındadır.

Hawaldar, Loksha, Kumar, Pinto ve Sison (2017) çalışmasında, Bahreyn'deki ticari perakende bankaların (geleneksel ve İslami) performansı incelenmiştir. Çalışmada, örnekleme oluşturan bankaların 2001-2015 yıllarını kapsayan 15 yıllık dönemi için likidite, faaliyet verimliliği, sermaye yeterliliği ve kaldıraç gibi finansal oranlarının karlılık üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen araştırma bulguları, Bahreyn kalkınma bankası dışındaki geleneksel perakende bankalarının varlık ve öz sermaye getirisinde tutarlı performansa sahip olduğu, İslami perakende bankaları arasında ise Kuveyt finans kurumunun performansının kârlılık açısından tatmin edici olduğu yönündedir. Araştırma bulguları ayrıca tüm bankaların tatmin edici risk varlık oranına sahip olduğunu, borsada işlem gören ticari perakende bankalar arasında sermaye yeterliliği açısından önemli bir farklılık bulunurken, kârlılık ve likidite açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

El-Kassem (2017) çalışmasında, Katar'daki bankaların kârlılıklarının temel belirleyicileri araştırılmıştır. Araştırma yöntemi olarak panel veri analizinin tercih edildiği çalışmada, bağımlı değişken olarak aktif karlılık (ROA), bağımsız değişken olarak ise “Toplam Sermaye Oranı” ve “Maliyet Gelir Oranı” kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular toplam sermaye oranındaki değişimin aktif karlılığı olumlu ve önemli ölçüde etkilediği, maliyet gelir oranındaki değişimin ise aktif karlılığı olumsuz ve önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir.

Sarita, Zandi ve Shahabi (2012) çalışmasında, Endonezya'da 1994-1999 dönemi için banka performans belirleyicileri incelenmiştir. Kesitsel zaman serileri ve dinamik panel veri modelleri birleştirilerek uygulanan çalışma, geleneksel Structure-ConductPerformance (SCP) ve Relative Efficiency (RE) hipotezlerini içermektedir. Araştırmada, Endonezya'da banka performanslarının rekabetçi düzeyde olduğu ve bankacılık sektöründeki piyasa yapısının tam rekabete yakın bir düzeyde rekabet seviyesinde olduğu bulguları tespit edilmiştir. Ayrıca, pazar payı kredisi ile aktif getirisi arasındaki negatif ilişkinin ve borç-toplam aktif ile banka performansı arasındaki negatif ilişkinin yüksek borç seviyesinden kaynaklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Nouaili, Abaoub ve Ochi (2015) çalışmasında, finansal reformlardan sonraki dönemde Tunus'ta banka performansının iç ve dış belirleyicilerini incelenmiştir. Bourke'un (1989) lineer modeli ile regresyon analizi ve panel veri analizi yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, konuyu ele almak için Demirgüç-Kunt ve Huizinga (1999) çalışmasında ve Dietrich ve Wanzenried (2011) çalışmasında kullanılan metodoloji takip edilmiştir. Elde edilen araştırma bulguları, banka performansının kapitalizasyon, özelleştirme ve kotasyon ile pozitif ilişkili olduğunu

göstermiştir. Banka büyüklüğü, konsantrasyon endeksi ve verimliliğin performans göstergeleri (net faiz marjı, LIQ, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı) ile negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Jaouad ve Lahsen (2018) çalışmasında, bankaya özgü özelliklerin, banka yönetiminin, finansal piyasa yapısının ve makroekonomik koşulların Fas bankalarının performansı üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemişlerdir. Fas bankalarının performansı, varlık karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) ile ölçülmüştür. 2010-2016 döneminde 6 Fas bankasının finansal tablolarından oluşan bir örneklemeden elde edilen verilere panel veri yöntemi (sabit etkiler modeli) uygulanmıştır. Bulgulara göre, yalnızca maliyet-gelir oranı (COST) ile temsil edilen işletme yönetimi verimliliğinin oldukça önemli olduğu ve banka performansı ile olumsuz bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer bulguları; banka büyüklüğünün aktif karlılık ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde ilişkili olduğu, çalışmadaki diğer değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığı yönündedir.

Türkiye'deki 12 yabancı sermayeli bankanın CAMELS derecelendirme sistemi ile analiz edildiği Uslu (2019) çalışmasında, örnekleme oluşturan bankaların 2010-2016 yıllarına ilişkin performansları 23 finansal oranla ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, 2016 yılında yabancı sermayeli bankaların yarısının performanslarının düştüğü ve genel olarak 2014 yılından sonra; banka kârlılığının, yönetim kalitesinin ve sermaye yeterliliklerinin düştüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca analiz döneminde bankaların aktif kalitesi ile likidite yeterliliklerinin artış gösterdiği tespit edilmiştir.

III. YÖNTEM

A.ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesine etki eden faktörlerin araştırılmasıdır. Yabancı sermayeli mevduat bankaları toplam aktifler yönünden bankacılık sektörünün %22,8'ini oluşturması nedeniyle aktif kalitesi bankacılık sektörü ve finans sektörü açısından önemli bir konudur. Yabancı sermayeli mevduat bankalarının faaliyetlerini istikrarlı bir şekilde yerine getirmesi yönünden aktif kalitesine etki eden faktörlerin tespit edilmesinin alan yazınına ve sektöre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

B.ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Çalışmanın kapsamı, Türkiye'de kurulmuş ve 2009-2019 yılları arasında faaliyette bulunan yabancı sermayeli mevduat bankalarından oluşturmaktadır. Türkiye'de şube şeklinde faaliyette bulunan yabancı sermayeli bankalar ile Türkiye'de kurulmuş olmakla birlikte faaliyetleri yönünden yakın yıllarda geçmiş olan ve veri kısıtı bulunan 3 yabancı sermayeli mevduat bankası çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Tablo 1: Araştırma Örneklemini Yabancı Banka Bilgileri

Sıra No	Banka Adı
1	Alternatifbank A.Ş.
2	Arap Türk Bankası A.Ş.
3	Burgan Bank A.Ş.
4	Citibank A.Ş.
5	Denizbank A.Ş.
6	Deutsche Bank A.Ş.
7	HSBC Bank A.Ş.
8	ICBC Turkey Bank A.Ş.
9	ING Bank A.Ş.
10	QNB Finansbank A.Ş.
11	Turkland Bank A.Ş.
12	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.

Buna göre, Tablo 1’de yer alan 12 adet yabancı sermayeli mevduat bankası araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışma örneklemine ilişkin veriler Türkiye Bankalar Birliği Temmuz 2020 raporundan elde edilmiş olup, 2009-2019 dönemini kapsamaktadır. Böylece 12 bankanın 11 yıllık verilerinin incelendiği 132 gözlemden oluşan veri seti elde edilmiştir.

C.ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmada veri analizi yöntemi olarak panel veri analizi tercih edilmiştir. Zaman (t) boyutuna sahip yatay kesit (n) veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine “panel veri analizi” denilmektedir (Tatoğlu, 2020, s.6).

Eğer N sayıdaki birimler (bireyler, firmalar, şehir vb) için aynı T zaman periyoduna ait tüm veriler mevcut ise bu tür veri setine dengeli panel denir (Wooldridge, 2012, s.469). Çalışmanın veri setinde kayıp dönem bulunmadığından çalışmanın veri seti dengeli paneldir.

Genel olarak mikro ve makro olmak üzere iki tür panele sahip olunabilir. Bireylerin, hane halklarının veya firmaların ya da endüstrilerin genellikle kısa bir süre boyunca araştırılması ile mikro paneller elde edilirken; makro paneller, çok sayıda ülke veya bölgenin uzun yıllar araştırılmasıyla oluşur (Pillai, 2017, s.3). Kısa bir panelde, zaman periyodları (T), kesit birimlerinden (N) daha azdır ve uzun bir panelde ise $T > N$ ’dir (Pillai, 2017, s.6). Buna göre çalışmanın zaman serisi (T=11) yatay kesitinden (N=12) küçük olduğundan çalışmanın veri seti mikro paneldir.

Panel veri modeli de bir regresyon modeli olduğundan, regresyon modeli için geçerli olan varsayımlar ve testler panel veri modelleri için de geçerlidir. Bu modellerde de bir bağımlı değişken ve bağımlı değişken üzerinde etkisi araştırılan bir ya da daha fazla bağımsız yani açıklayıcı değişken olacaktır. Ayrıca model ekonomik bir model olduğundan modelde hata terimi de yer alacaktır. Bu modellerde

birime (n) ve zamana (t) göre değişimi gösteren değişkenler yer alacağından, hem birim (n) hem de zaman (t) için farklı indislerin modelde yer alması gerekmektedir (Güriş, 2015, s.6-7).

Panel veri modeli,

$$Y = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + u_{it} \quad i=1,\dots,N ; t=1,\dots,T \quad (1)$$

şeklinde formüle edilebilmektedir. Buna göre model 1 formülünde Y: bağımlı değişken, X: bağımsız değişken, α sabit parametre, β eğim parametresi ve u hata terimidir. i alt indisi birimleri (birey, firma, şehir, ülke gibi), t alt indisi ise zamanı (gün, ay, yıl gibi) ifade etmektedir (Tatoğlu, s.7).

Panel veri analizi genel olarak belirli bir zaman diliminde aynı yatay-kesit birimlerin (kişi, ülke, firmalar) hem birimler arasındaki hem de zaman içindeki farklılaşmaların eşanlı olarak incelendiği bir yöntemdir. Bu yöntem, kesit analizi ile zaman serisi analizini birleştiren bir yöntemdir (Er, 2009, s.48).

Türkiye Bankalar Birliği bankacılık sektörünün aktif kalitesini çeşitli oranlardan yararlanarak değerlendirmektedir. Bunlar; toplam kredi ve alacakların toplam aktiflere oranı, takipteki kredilerin toplam kredi ve alacaklara oranı ve finansal varlıkların toplam aktiflere oranı şeklindedir. Çalışmada yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesine etki eden faktörlerin belirlenmesi ile ilgili kullanılan değişkenler banka bilançoları ile gelir-gider tablosunda yer alan toplam aktifleri etkileyen kalemlerden oluşmaktadır. Buna göre çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri ile bu değişkenlerin formülleri ve kısaltmaları aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Tablosu

Kısaltma	Formül	Değişken Türü
FINVAR	Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar	Bağımlı
KREVAR	Toplam Krediler / Toplam Varlıklar	Bağımsız
KREMEV	Toplam Krediler / Toplam Mevduat	Bağımsız
DONUK	Donuk Alacaklar / Toplam Krediler	Bağımsız
DURAN	Duran Varlıklar / Toplam Krediler	Bağımsız
TKREDİ	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler	Bağımsız

Tablo 2’de görüleceği üzere çalışmada Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Bankaların aktif kalitesine etki eden faktörler diğer bir ifadeyle bağımsız değişkenler olarak da; “Toplam Krediler / Toplam Varlıklar, Toplam Krediler / Toplam Mevduat, Donuk Alacaklar / Toplam Krediler, Duran Varlıklar / Toplam Varlıklar, Tüketici Kredileri / Toplam Krediler” bağımsız değişken olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada yararlanılan bazı kalemlerin hesaplama yöntemine ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

- “Finansal Varlıklar (Net) = Gerçeğe Uygun Değer Farkı K/Z’a Yansıtılan Finansal Varlıklar (net) + Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar (net) + Vadeye

Kadar Elde Tutulacak Yatırımlar (net) + Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Varlıklar”

- “Duran Varlıklar = Ortaklık Yatırımları + Satış Amaçlı Elde Tutulan ve Durdurulan Faaliyetlere İlişkin Duran Varlıklar (Net) + Maddi Duran Varlıklar (net) + Maddi Olmayan Duran Varlıklar + Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller” şeklinde formüle edilerek hesaplanmıştır.
- Tüketici Kredileri: Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'deki Dipnotların “Aktifler” ile ilgili bölümündeki “Toplam Tüketici Kredileri, Bireysel Kredi Kartları, Personel Kredileri ve Personel Kredi Kartları” tablosu toplamı kullanılmıştır.
- 1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan; “Bankalarca Karşılık Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelikte” Donuk Alacaklar başlıklı 5/1.maddesinde şöyle tanımlanmaktadır; “Donuk Alacaklar; “Yönetmeliğe göre, Borçlu cari hesap şeklinde kullanılan ve herhangi bir vade kaydı bulunmayan nakdi kredilerde; dönem faizleri ile fer'ilerinin doksan günden daha fazla sürede ödenmeyerek anaparaya ilave edilmesi, borcun, hesabın kat edilmesini izleyen doksan günden fazla sürede ödenmemesi, 11 inci madde hükmüne uygun olmayan bir şekilde kredi borçlusuna bir başka kredi açılarak tahsili gecikmiş olan faizlerin ve anaparanın finanse edilmesi veya hesap limitinin doksan günden daha fazla sürekli olarak aşılması durumunda alacak, donuk alacak kabul edilerek ilgili grupta tasnif edilir.” Bu mevzuat ile bir kredinin ne zaman donuk alacak haline geleceğinin kriterleri açıklanmış bulunmaktadır.

Çalışmada bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi olup olmadığını, varsa hangi yönde ne düzeyde olduğunu tespit edebilmek amacıyla oluşturulan panel veri modeli aşağıdaki gibidir;

$$FINVAR_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}KREVAR_{it} + \beta_{it}KREMEV_{it} + \beta_{it}DONUK_{it} + \beta_{it}DURAN_{it} + \beta_{it}TKREDI_{it} + u_{it} \quad (2)$$

Model 2’de $i=1, \dots, 12$ çalışma kapsamına alınan bankaları, $t=2009, \dots, 2019$ zamanı ifade etmektedir.

D.BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Çalışmanın değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3 Panel A’da yer almaktadır. Buna göre; örnekleme oluşturan yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2009-2019 dönemine ilişkin toplam varlıkları içinde net finansal varlıkları ortalaması %21,13 şeklinde görülmektedir. Toplam kredilerin toplam varlıklar içindeki payı ortalaması ise %57,07 düzeyindedir. Toplam kredilerin toplam mevduatlara oranı ortalaması %104,04 çıkmıştır. Donuk alacakların toplam

krediler içindeki payı ortalaması %5,05 şeklinde bulunmuştur. Duran varlıkların toplam varlıklar içindeki payı ortalaması %4,38 bulunmuştur. Tüketici kredilerinin toplam krediler içindeki payı ortalaması %18,36 olarak tespit edilmiştir.

Toplam varlıklar içerisinde finansal varlıkların oranının yüksek olması, bankaların varlıklarının değerlendirmesinde başarılı olduğunu göstermektedir. Çalışmanın veri seti finansal varlık oranı açısından incelendiğinde, bu oranın, yıllar itibariyle ve örneklemdaki bankalar yönünden oransal olarak önemli farklılıklar içerdiği görülmektedir. Özellikle 2018 ve 2019 yıllarında bu oranın tüm bankalar yönünden yüksek olduğu öte yandan 2014 yılının ise en düşük seviyede bulunan yıl olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 3 Panel B’de modeller itibariyle Pearson korelasyon katsayıları yer almaktadır. Bu analiz değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığını araştırır ve iki değişken arasındaki basit korelasyon katsayısının 0.80 ve üstü olmaması istenir (Kasım, 2019, s. 122). Analiz sonucuna göre bütün değişkenler arasındaki korelasyon 0,8 altında bulunmuştur. Böylece değişkenler arasında doğrusal bağlantı olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Tablosu

Panel A: Tanımlayıcı İstatistikler (n = 12, t = 11)						
Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum		
FINVAR	21,12	13,66	4,60	66,10		
KREVAR	57,07	15,13	3,60	78,90		
KREMEV	104,04	38,56	9,40	287,30		
DONUK	5,05	5,88	0,00	48,60		
DURAN	4,38	2,28	0,20	10,10		
TKREDİ	18,36	18,99	0,00	66,70		
Panel B: Pearson Korelasyon Sonuçları						
	FINVAR	KREVAR	KREMEV	DONUK	DURAN	TKREDİ
FINVAR	1,0000					
KREVAR	-0,5345	1,0000				
KREMEV	-0,2120	0,5093	1,0000			
DONUK	0,0483	0,0691	-0,2143	1,0000		
DURAN	-0,2664	0,3287	-0,0217	0,3517	1,0000	
TKREDİ	-0,2047	0,3045	0,0596	0,1350	0,3757	1,0000

2. Birim Kök Analizi

Bir zaman serisinin analizi yapılmadan önce, o seriyi oluşturan değerlerin zaman içerisinde sabit olup olmadığının yani birim kök içerip içermediğinin incelenmesi gerekmektedir. Sabit olmayan seriler içerisinde ekonometrik analizler yapıldığında, sapmalı sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Tatoğlu, 2013, s.199).

Panel veri analizlerinde serilerin durağanlığının kontrolü birim kök testleriyle yapılmaktadır. Bu testler yatay kesit bağımlılığın varlığına göre birinci

nesil ve ikinci nesil testler olarak ayrılmaktadır. Yatay kesit bağımlılık kısaca, yatay seriler arasındaki korelasyon olarak ifade edilebilir (Gençoğlu, Kuşkaya ve Büyüknalbant, 2020, s.1287). Birimler arasında korelasyonun olmadığı senaryo için geliştirilen testlere birinci nesil testler ve korelasyonun olduğu senaryo için geliştirilen testlere ise ikinci nesil testler denilmektedir (Gürüş, 2013, s.204). Pesaran's CD Testi birimler arası korelasyonu test etmek amacıyla kullanılan test yöntemlerinden biridir. Bu test yatay kesit kalıntıları arasındaki korelasyon katsayılarının toplamına dayandırılmaktadır ve $n > t$ durumunda kullanılmaktadır (Koçbulut ve Altıntaş, 2016, s.153). Bu testte " H_0 : Birimler arasında bağımlılık yoktur" şeklinde tanımlanır ve $p < 0,05$ ise H_0 red edilir. Sıfır hipotezinin red edilmesi birimler arasında korelasyon olduğunu anlamına gelir. Bu durumda yapılması gereken analizde ikinci nesil birim kök testlerin tercih edilmesidir (Şahin, 2018, s.240). Tablo 4'de sunulan veriler analiz yaparken kullanılan değişkenlerin her birine ait kesit bağımlılık sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4: Birim Kök Testleri

Değişken	Pesaran (2004) CD Test	HT Birim Kök Testi		Pesaran'ın CADF Birim Kök Testi	
		Düzye	Birinci Fark	Düzye	Birinci Fark
				CIPS	CIPS
FINVAR	17,37*			-2,19***	
KREVAR	1,76	0,60**			
KREMEV	4,99*				-2,83*
DONUK	2,56*			-2,22***	
DURAN	8,46*				-3,12*
TKREDİ	7,38*			-2,33**	

Not: * %1, ** %5, *** %10 önem düzeylerini göstermektedir.

Birimler arası yatay bağımlılık test (Pesaran (2004) CD Test) sonuçlarına göre FINVAR, KREMEV, DONUK, DURAN ve TKREDİ değişkenlerinde %1 önem düzeyinde birimler arası korelasyon tespit edilmiştir. Buna göre birimler arası korelasyon tespit edilmeyen değişken olarak KREVAR'ın durağanlığının kontrol edilmesinde birinci nesil, birimler arası korelasyon tespit edilen değişkenler olarak FINVAR, KREMEV, DONUK, DURAN ve TKREDİ'nin durağanlığının kontrol edilmesinde ikinci nesil birim kök testlerinden yararlanması gerekmektedir. Çalışmamızda birinci nesil birim kök testlerinden Harris-Tzavalis (1999) testi, ikinci nesil birim kök testi olarak da Pesaran's CADF Testi kullanılmıştır. Harris-Tzavalis (1999) testi zaman boyutunun (t) sonlu olduğunu, birim boyutunun (n) ise sonsuza gittiğini varsaymaktadır (Tatoğlu, 2013, s.204). Bu da mikropanel çalışmalarında karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca Harris-Tzavalis (1999) testinin birim kök testi yapılabilmesi için veri setinin dengeli panel olması gerekmektedir. Bu testin hipotezi " $H_0: p = 1$ (birimler durağan değildir)" şeklinde tanımlanır (Yıldırım, 2019, s.30). Pesaran tarafından geliştirilen CADF testi yatay kesit bağımlılığı tespit edilen

serilerin durağanlığının kontrol edilmesinde kullanılır. CADF testi, hem $t > n$ hem de $n > t$ koşullarında tutarlı sonuçlar vermektedir. Elde edilen test istatistiği değerleri, Pesaran CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırılarak serilerin durağan olup olmadığı test edilir (Koçbulut ve Altıntaş, 2016, s.155; Şahin, 2018, s.241). Bu testin hipotezi “ $H_0 : b_i = 0$, (bütün değişkenler için) seri durağan değildir” şeklindedir (Gençoğlu, Kuşkaya ve Büyükbalant, 2020, s.1289).

Çalışmada kullanılan serilerin sabit olup olmadığını kontrol etmek için yararlanılan test sonuçlarına göre; modelde kullanılan KREMEV ve DURAN değişkenlerin birim kök içerdiği yani serilerin durağan olmadığı tespit edilmiş ve bu değişkenlerin birinci farkları alınarak serilerin durağanlığı sağlanmıştır. Bunlar dışında diğer değişkenlerin düzeyde durağan oldukları görülmektedir.

3.Panel Veri Analizi Bulgularının Değerlendirilmesi

Serilerin birim kök içerip içermedikleri kontrol edildikten ve birim kök içeren seriler durağanlaştırıldıktan sonra analizin ikinci aşaması analizde kullanılacak panel veri analizi yönteminin belirlenmesidir. Panel veri analizinde kullanılan üç yöntemden (klasik, sabit ve tesadüfi) hangisinin araştırmanın modeline uygun olduğunu belirlemek için bazı testler yapılması gerekir. Bu testler F testi, LM testi ve Hausman testidir. Aşağıdaki tabloda test istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 5: F Testi ve LM Testi Sonuçları

	F Testi		LM Testi	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
FINVAR _{it}	1,91	0,0465	0,00	1,000

Tablo 5’de yer alan F testi ve LM testi istatistiklerine göre yalnızca LM testi olasılık değerinin 0.05’ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda yalnızca LM testi için “ H_0 : birim ve zaman etkisi yoktur” hipotezi kabul edildiğinden F testi sonucuna göre sabit etkiler modelinin, LM testi sonucuna göre ise klasik modelin kullanılması uygun bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar itibarıyla Hausman testi yapılmasına gerek kalmamış ve verilerin analizinde sabit etkiler modeli kullanılmıştır.

Yapılan analizin sağlıklı bir sonuç vermesi için temel varsayımların sağlanması gerekmektedir. Analizin sağlanması gereken varsayımlar (Tatoğlu, 2013,s.199);

- Heterodastisite: hata teriminin birim içerisinde ve birimlere göre varyansının sabit olması,
- Otokorelasyon: hata terimlerinin birim içerisinde ve arasında ilişkisiz olması,
- Birimler arası korelasyon: değişkenlerin arasında çoklu doğrusallık (multicollinearity) bulunmamasıdır.

Kullanılan modelin sabit varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımlarını sağlayıp sağlamadığını test etmek için sırasıyla Wald Testi, Baltagi Wu & Bhargava – Frenzini ve Narandranathan Testi ve Friedman’ın Testi yapılmıştır. Bu testlerin hipotezleri; “ H_0 : değişen varyans yoktur”, “ H_0 : Otokorelasyon yoktur”, ve “ H_0 : birimler arası korelasyon yoktur” şeklindedir. Temel varsayım test sonuçlarına ilişkin veriler Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Model Varsayımlarının Testleri

	Değişen Varyans		Otokorelasyon		Birimler Arası Korelasyon	
	İstatistik	Olasılık	Durbin Watson	BaltagiWU	İstatistik	Olasılık
FINVAR _{it}	813,15	0,000	1,02	1,42	233,80	0,000

Kullanılan modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunun olması, modeldeki standart hataların, t ve f istatistiklerinin, R²’nin ve güven aralıklarının geçerliliğini etkilemektedir. Bu nedenle, modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyondan en az biri varsa parametre tahminleri değiştirilmeden standart hatalar düzeltilmeli (dirençli standart hatalar elde edilmeli) ya da varlıkları halinde uygun yöntemlerle tahmin yapılmalıdır (Tatoğlu, 2016, s.241). Tablo 6’de yer alan varsayım testlerine göre modelde değişen varyans ve birimler arası korelasyon olasılık değerleri < 0.05 olduğu için H₀ red edilmiştir, yani modelde değişen varyans ve birimler arası korelasyon vardır. 132 gözlem sayısı için %5 güven aralığında Durbin Watson d testi tablosunda d istatistiğinin dL (alt) sınır değeri 1.55 ve dU (üst) sınır değeri 1.80 olarak tespit edilmiştir. Modelin Durbin Watson test istatistik değerinin 1.02 olduğu göz önüne alındığında (0 < d < dL) bu sonuç modelde önemli düzeyde pozitif otokorelasyon olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon vardır ve bu sapmaların düzeltilmesi için Driskoll-Kraay dirençli tahmincinden yararlanılmıştır. Elde edilen test sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaların Aktif Kalitesine Etki Eden Faktörlerin İncelendiği Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t İstatistik	Olasılık (Prob)
KREVAR	-0,6346	0,2345	-2,71	0,024
KREMEV	-0,0616	0,0494	-1,25	0,244
DONUK	0,3475	0,0681	5,10	0,001
DURAN	0,2020	1,2177	0,17	0,872
TKREDI	-0,3804	0,2318	-1,64	0,135
C	62,1853	17,6825	3,52	0,007
R ²	0,28			
F	111,52	Olasılık (Prob)	0,000	

Yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesine etki eden faktörlerin araştırıldığı Tablo 7 analiz sonuçları incelendiğinde, modelin anlamlı ve modeldeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünün %28 düzeyinde olduğu görülmektedir. Elde edilen analiz bulgularına göre, bağımsız değişkenlerden KREVAR (Toplam Krediler / Toplam Varlıklar)'ın bağımlı değişken (FINVAR: Finansal Varlıklar / Toplam Varlıklar) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkiye, DONUK (Donuk Alacaklar / Toplam Krediler)'un ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar sayısal olarak "KREVAR bir birim arttığında FINVAR 0.63 birim azalmakta iken, DONUK bir birim arttığında FINVAR 0.34 birim artmaktadır" şeklinde ifade edilebilir.

KREVAR ve FINVAR değişkenlerinin her ikisinin de paydası toplam varlıklardan oluştuğu ve toplam varlıklarda meydana gelen artış ya da azalış her iki orana da aynı yönde etki edeceğinden, iki değişken arasındaki ters yönlü ilişkiyi açıklayamamaktadır. Bu nedenle, KREVAR'daki bir birimlik artışın FINVAR'da 0.63 birim azalmaya neden olması oranların payları ile ilişkilendirilebilir. KREVAR'ın payı toplam krediler, FINVAR'ın payı ise finansal varlıklardan oluştuğundan, analiz bulgusu olarak tespit edilen ters yönlü ilişki "yabancı sermayeli mevduat bankalarında toplam kredilerin artması, finansal varlıklarda azalışa neden olmaktadır" şeklinde yorumlanabilir. Toplam varlıkları sabit kabul ettiğimizde bilançoda krediler artarken finansal varlıkların azalması beklenen bir durumdur ve analiz bulguları bu yönde gerçekleşmiştir.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun Krediler başlıklı 48.maddesinde hangi işlemlerin kredi sayılacağı listelenmiş ve "*Bankalarca verilen nakdi krediler ile teminat mektupları, ..., vadesi geçmiş nakdi krediler, ...izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun kapsamında kredi sayılır*" denilerek sorunsuz krediler ile sorunlu krediler aynı başlık altında değerlendirilmiştir. Buna göre bankaların bilançolarında krediler hesabı; nakdi krediler, takipteki krediler ve özel karşılıklar (-) alt hesaplarından oluşmaktadır.

"Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği"nin 4.maddesinde kredi ve alacaklar aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır;

- "I. Grup – Standart Nitelikteki Kredi ve Diğer Alacaklar
- II. Grup – Yakın İzlemedeki Kredi ve Diğer Alacaklar
- III. Grup – Tasfiye Olunacak Alacaklar / Tahsil İmkânı Sınırlı Kredi ve Diğer Alacaklar
- IV. Grup – Tasfiye Olunacak Alacaklar / Tahsili Şüpheli Krediler
- V. Grup – Zarar Niteliğindeki Krediler ve Diğer Alacaklar"

Aynı yönetmeliğin TFRS 9 uygulamayan bankalarca ayrılacak özel karşılıklar başlıklı 11.maddesine göre; Donuk kredilerden;

- a) Üçüncü grupta sınıflandırılanların en az %20'si,
- b) Dördüncü grupta sınıflandırılanların en az %50'si,
- c) Beşinci grupta sınıflandırılanların %100'ü, oranında olmak üzere ortaya çıkan kredi zararını karşılayacak düzeyde özel karşılık ayrılabilmesi hükme bağlanmıştır.

Mezkur yönetmelik gereği, III., IV. ve V. gruba aktarılan donuk alacaklar için yönetmelikte belirtilen en az oranlar kadar karşılık ayrılacaktır. Yönetmelikte yer alan “en az” ifadesi asgari düzeyi işaret ettiğinden, örneğin III. gruba aktarılan bir alacak için banka %20 yerine %100 oranda karşılık ayırabilecektir. Selimler (2015) çalışmasına göre yabancı sermayeli bankaların özel karşılıklar / takipteki krediler oranı ortalama %78 düzeyindedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında donuk alacaklar ile toplam kredilerin oranlanması şeklinde formüle edilen DONUK'ta meydana gelen bir birimlik artışın finansal varlıkların toplam varlıklara oranlanması ile formüle edilen FINVAR'da 0.34 birim artışa neden olması, şu şekilde açıklanabilir. 5411 sayılı kanun gereği sorunlu krediler ile sorunsuz krediler aynı hesap altında izlendiğinden, sorunsuz kredilerden sorunlu kredilere (donuk alacalara) yapılan aktarım krediler toplamını değiştirmez yani oranın paydası sabit kalır ancak payı artar. Bu da DONUK oranının artmasına neden olur. Diğer taraftan sorunlu kredilere yapılan aktarım sonrası kredinin niteliğine göre belli bir oranda karşılık ayrılır -ki çalışmanın örneklemini oluşturan yabancı sermayeli bankalar için bu oran %78 düzeyinde tespit edilmiştir – ve ayrılan karşılıklar net krediler toplamının düşmesine neden olur. Net krediler toplamının düşmesi de bilançoda toplam varlıkların azalmasına neden olacağından finansal varlıklar / toplam varlıklar formülüyle hesaplanan FINVAR değişkeninin payı sabit kalırken paydası küçüleceğinden oranda artış olmaktadır. Bu durumda, sorunlu kredilere yapılan aktarım dolayısıyla ayrılan karşılıklar net krediler toplamının düşmesine neden olduğu dolayısıyla bilançoda toplam varlıkların azalmasına neticede FINVAR değişkeninde artışa sebep olmaktadır. DONUK oranında gerçekleşen artış banka kredilerine oldukça olumsuz yansımalarının olduğunu göstermektedir. Yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesinin yükseltilmesi için DONUK oranının dikkatle takip edilmesi gerekmekte olup, bu durumun aynı zamanda bankanın kârlılığı açısından da oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Analizde kullanılan diğer bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Faaliyetleri itibarıyla bankalar genel olarak, mevduat toplarlar ve eldeki kaynakları kredi olarak kullanarak işleyişlerini sürdürürler. Bankalar açısından kullanılan kredilerin dönüşü hayati öneme sahiptir. Bu durumda bankalar kredi dönüşleri ile ilgili müşterilerinin durumlarını değerlendirmeleri gerekmektedir.

Banka varlıklarının kalitesi, hem risk hem de gelir sağlama açısından önemli görülmektedir. Bankaların finansal varlıklarının toplam varlıkları içerisindeki payı aktif kalitesini gösteren bir orandır. Ülke ekonomisine etkileri dolayısıyla bankaların aktif kalitesinin bilinmesi ve özellikle aktif kalitesine etki eden faktörlerin tespit edilmesi gerekli görülmektedir.

Türk bankacılık sektöründe yabancı bankaların varlık payının artış göstermesi, yabancı sermayeli bankaların finansal sistem içindeki yeri ve genel ekonomiye etkisi yönünden aktif kalitesi hakkında araştırma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede Türk bankacılık sektöründe payı hızla artmakta olan yabancı bankaların aktif kalitesine etki eden faktörlerin tespit edilmesini amaçlayan çalışmanın örnekleminin yabancı sermayeli 12 banka oluşturmaktadır. Çalışma örnekleminin ilişkin veriler Türkiye Bankalar Birliği Temmuz 2020 raporundan elde edilmiş olup, 2009-2019 dönemini kapsamaktadır. Böylece 12 bankanın 11 yıllık verilerinin incelendiği 132 gözlemden oluşan veri seti elde edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak değişkenler arasında doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını tespit etmek için korelasyon analizi ve serilerin durağanlığını test etmek amacıyla da birim kök analizi yapılmıştır. Uygun tahmincinin belirlenmesi için F testi ve LM testleri yapılmış, elde edilen sonuçlara göre analize sabit etkiler modeli ile devam edilmiştir. Araştırma modelinin temel varsayımları incelendiğinde, modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerinin olduğu tespit edilmiştir ve bu sorunları göz önünde bulundurarak tahmin yapabilen Driscoll-Kraay dirençli tahmincinden yararlanılmıştır. Elde edilen analiz bulgularına göre bağımsız değişkenlerden KREVAR'ın %5 anlamlılık düzeyinde bağımlı değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve negatif, DONUK'un ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar sayısal olarak "KREVAR bir birim arttığında FINVAR 0.63 birim azalmakta iken, DONUK bir birim arttığında FINVAR 0.34 birim artmaktadır" şeklinde ifade edilebilir.

Elde edilen bulgular literatür bulguları ile karşılaştırıldığında; Sarita ve diğerleri (2012) ile El-Kassem (2017) çalışmalarında "Toplam Kredi / Toplam Varlıklar (KREVAR)" oranı bağımlı değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilerken, Taşkın (2011) çalışmasında ise KREVAR'ın bağımlı değişken üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna göre çalışma bulguları, Sarita ve diğerleri (2012) ile El-Kassem (2017) çalışmalarıyla uyumludur. Ata (2009) çalışmasında "Toplam Kredi / Toplam Mevduat (KREMEV)" oranı ile bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememişken, Sarita ve diğerleri (2012) çalışmasında ise KREMEV ile bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bakımdan çalışma bulguları, Ata (2009) çalışması ile uyumludur. Çalışmada yararlanılan diğer değişkenler açısından ise literatürde veri bulunmamaktadır.

Sonuç itibarıyla yabancı sermayeli mevduat bankalarının varlıkları içerisinde kredilerin analiz edilen 2009-2019 yılları arasındaki ortalamasının %57

olması nedeniyle aktif kalitesine büyük ölçüde kredilerin etkili olması ve net finansal varlıklar ile ters yönde etkili olması beklenen bir durumdur. Öte yandan donuk alacaklar toplam krediler içerisinde incelenen dönem itibariyle ortalama %5 civarında olması dolayısıyla aktif kalitesine doğru orantılı etkiye sahip olabileceği şeklinde değerlendirilmektedir. Ayrıca, DONUK oranında gerçekleşen artışın banka kredilerini oldukça olumsuz etkilediği, yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesinin yükseltilmesi için DONUK oranının düşürülmesi gerektiği düşünülmektedir. DONUK oranında artış olması dolaylı olarak banka kârlılığını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Yapılan bu çalışma bankalar açısından çok önemli bir gösterge olan aktif kalitesine etki eden faktörlerin belirlenmesi hakkında ve uygulama itibariyle özgün bir araştırmadır. Aktif kalitesine etki eden faktörlerin belirlenmesi yönüyle araştırmacılar açısından gelecekte bilançoda başka faktörlerin etkisine ilişkin analiz yapmak üzere uygulama imkânının değerlendirilmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Altay, O. A. ve Olkan, L. A. (2015). 2009-2013 Döneminde KKTC'deki ticari bankaların performans analizi, *EUL Journal of Social Sciences*, 6 (2), 59-75.
- Ariffa, M. ve Shawtari, F.A. (2019). Efficiency, asset quality and stability of the banking sector in Malaysia, *Malaysian Journal of Economic Studies*, 56 (1), 107-137.
- Ata, H.A. (2009). Banka yabancılaşmasının Türkiye'deki yerli ve yabancı bankalar açısından karşılaştırılması, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (4).
- Ayvalı, N. (2015). *Banka Başarısızlıklarında Aktif Kalitesinin Rolü Ve Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Büyükuysal, M.Ç. (2014). *Farklı Örneklem Genişliklerinde Normal Dağılım Testlerinin Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Durbin Watson Tables. (2021, 20 Mart). Erişim adresi https://www3.nd.edu/~wevans1/econ30331/Durbin_Watson_tables.pdf.
- Dursun, D.G. ve Bozkır, B. (2018). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Ticari Bankaların Aktif Kalitesinin TOPSIS Yöntemi İle Ölçümü, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 243-258.

- El-Kassem, R.C. (2017). Determinants of banks' profitability: Panel data from Qatar, *Open Journal of Accounting*, 6, 103-111.
- Emir, M. ve Atukalp, M.E. (2018). Türk bankacılık sisteminde mevduat bankalarının aktif kalitesi ve kârlılık analizi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32 (3).
- Er Ş. (2009). *Dinamik Panel Veri Analizi ve Bir Uygulama* (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gençoğlu, P., Kuşkaya, S. ve Büyükkanat, T. (2020). Seçilmiş OECD ülkelerinde sağlık harcamalarının sürdürülebilirliğinin panel birim kök testleri ile değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75, 1283-1297.
- Gökmen, B. (2007). *Bankalarda Finansal Tablolar Analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güriş, S. (2018), *Stata ile Panel Veri Modelleri*, (1.Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Güven, S. ve Mert, M. (2016). Uluslararası turizm talebinin eşbütünleşme analizi: Antalya için panel ARDL yaklaşımı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17, (1).
- Hawaldar, I.T., Loksha, K., Kumar, A., Pinto, P. ve Sison, S.M. (2017). Performance analysis of commercial banks in the kingdom of Bahrain (2001-2015), *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3), 729-737.
- Jaouad, E., ve Lahsen, O. (2018). Factors affecting bank performance: Empirical evidence from Morocco, *European Scientific Journal*, 14 (34), 255-267.
- Kadioglu, E., Telceken, N ve Ocal, N. (2017). Effect of the asset quality on the bank profitability, *International Journal of Economics and Finance*, 9 (7), 60-68.
- Kasım M. (2019). *İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinde Sermaye Piyasalarının Gelişmişliğini Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Kayan, G. (2014). *Sakarya ve Batı Karadeniz Akarsu Havzaları İçin Taban Akışı Ayırma Modeli* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koçbulut, Ö. ve Altıntaş, H. (2016). İkiz açıklar ve Feldstein-Horioka hipotezi: OECD ülkeleri üzerinde yatay kesit bağımlılığı altında yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 145-174.

- Koyuncu C. ve Şahan, D. (2011). Türkiye’de yabancı bankaların varlığının yatırım ve GSMH üzerindeki etkisinin analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 259-270.
- Navruz, B. (2019). Bankacılıkta sistemik risk sorunu ve Pigovian çözüm yaklaşımı: Türk bankacılık sektörü açısından bir değerlendirme, *Türkiye Bankalar Birliği*, (330).
- Nouaili, M., Abaoub, E ve Ochi, A. (2015). The determinants of banking performance in front of financial changes: Case of trade banks in Tunisia, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (2), 410-417.
- Obioma, J. ve Onyebueke, C. (2018). Bank asset quality performance among Nigerian banks - the role of monetary policy, *IIARD International Journal of Banking and Finance Research*, 4 (1), 1-31.
- Pehlivan, P. (2015). Türk bankacılık sektörü verimliliğinin rasyo analizi yöntemi ile incelenmesi: 2005-2014, *Dayanışma Dergisi*, (123), 29- 40.
- Pillai, V. (2019, 14 Mart). Panel data analysis with Stata. Erişim adresi https://www.researchgate.net/publication/316888692_Panel_Data_Analysis_with_Stata_Part_1_Fixed_Effects_and_Random_Effects_Models.
- Reis Ş. G., Kılıç Y. Ve Buğan M.F. (2016). Banka karlılığını etkileyen faktörler: Türkiye örneği, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Çevrimiçi ön yayın. doi: 10.25095/mufad.396715
- Sarita, B., Zandi, G. ve Shahabi, A. (2012). Determinants of performance in Indonesian banking: A cross-sectional and dynamic panel data analysis, *International Journal of Economics and Finance Studies*, 4 (2), 41-55.
- Selimler, H. (2015). Sorunlu kredilerin analizi, banka finansal tablo ve oranlarına etkisinin değerlendirilmesi, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7 (12), 131-172.
- Şahin, D. (2018), Türkiye ve Mena ülkelerinde sağlığın yakınsaması: Panel birim kök testi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 235-251.
- Taşkın, F.D. (2011). Türkiye’de ticari bankaların performansını etkileyen faktörler, *Ege Akademik Bakış*, 11, (2), 289 – 298.
- Tatoğlu F.Y., İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ekonometri_ue/panelverianalizi.pdf
- Topaloğlu, E. E. (2018). Bankalarda finansal kırılganlığı etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, (1), 15-38.

- Türkiye'de Bankacılık Sistemi Seçilmiş Rasyolar 2009-2019, (2020), Rapor Kodu: YT05
- Uslu, A. (2019). Türkiye'deki yabancı sermayeli bankaların CAMELS analizi ile performanslarının ölçümü, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82, 199-220.
- Wooldridge, Jeffrey M. (2012). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. Cengage Learning, South-Western.
- Yıldırım, F. (2019). *Panel Birim Kök Testleri İle Enerji Tüketiminin Durağanlığının İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Ö. (2021, 28 Mart). Türk Bankacılık Sektörünün Aktif Kalitesinin Çözülenememesinin Sosyal ve Ekonomik Maliyeti. Erişim adresi <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turk-bankacilik-sektorunun-aktif-kalitesinin-cozumlenememesinin-sosyal-ve-ekonomik-maliyeti/473702>.